

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

УДК 343.985

О.М. Цільмак, доктор юридичних наук, професор

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ ПОБУДОВИ ТА ПЕРЕВІРКИ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ВЕРСІЙ

Запропоновано класифікацію методів побудови та перевірки криміналістичних версій відповідно до їх груп: загальнологічні (аналіз — синтез, наукова абстракція, узагальнення — абстрагування, аналогія — моделювання, індукція — дедукція, класифікація); загальнонаукові (діалектичний та метафізичний); приватнонаукові: теоретичні (формалізація, аксіоматизація, гіпотетично-дедуктивний) та емпіричні (спостереження, порівняння, опис, експеримент); спеціально-прикладні: практичний (алгоритмічний), специфічні (криміналістична рефлексія, криміналістичне прогнозування, інтуїтивний) та евристичні (мозковий штурм, синектика, колективний пошук оригінальної ідеї, евристичні питання, багатовимірні матриці, інверсія, організовані стратегії).

Ключові слова: метод, класифікація, криміналістична версія, криміналістичне пізнання, досудове розслідування.

Предложена классификация методов построения и проверки криминалистических версий в соответствии с их группами: общелогические (анализ — синтез, научная абстракция, обобщение — абстрагирование, аналогия — моделирование, индукция — дедукция, классификация); общенаучные (диалектический и метафизический); частнонаучные: теоретические (формализация, аксиоматизация, гипотетически-дедуктивный) и эмпирические (наблюдение, сравнение, описание, эксперимент); специально-прикладные: практический (алгоритмический), специфические (криминалистическая рефлексия, криминалистическое прогнозирование, интуитивный) и эвристические (мозговой штурм, синектика, коллективный поиск оригинальных идей, эвристические вопросы, многомерные матрицы, инверсия, организованные стратегии).

It is proposed to classify the methods of construction and testing of forensic versions according to these groups: general logical (analysis — synthesis, scientific abstraction, generalization — abstraction, analogy — modeling, induction — deduction, classification); general scientific (dialectical and metaphysical); individual scientific: theoretical (formalization, axiomatization, hypothetical-deductive) and empiric (observation, comparison, description,

experiment); special-application: practical (algorithmic), specific (forensic reflection, forensic forecasting, intuitive) and heuristic (brainstorming, synectics, collective search for original ideas, heuristic questions, multidimensional matrix, inversion, organized strategy).

На сучасному етапі розвитку методології наукових досліджень у галузі криміналістики виникає низка проблем, що стосуються насамперед логіки класифікації методів дослідження або пізнання. Загалом класифікація методів у теоретичному плані свідчить про сформованість «інструментарію» дослідження об'єкта, а у практичному плані дозволяє швидше орієнтуватися у засобах пізнання й обирати найефективніші та найекономічніші способи вирішення завдань.

Побудова та перевірка криміналістичних версій є науково-пізнавальним процесом, що дозволяє відобразити об'єктивну дійсність та встановити істину у кримінальному провадженні. Цей процес забезпечується низкою різноманітних методів.

У сучасних наукових працях вчених наведено багато класифікацій методів за різними параметрами та критеріями. Так, Г.І. Рузавін виокремлює три групи методів:

- методи перевірки, підтвердження та спростування наукових гіпотез і теорій;
- методи пояснення, розуміння і передбачення;
- методи соціально-економічних і гуманітарних досліджень [1].

М.І. Байтін поділяє методи на загальні, що «поширюються на безліч наук і всі розділи та аспекти певної науки», та приватні, які «використовуються для вивчення окремих наук або деяких розділів, аспектів науки, що нас цікавлять» [2].

М.М. Марченко класифікує методи залежно від сфери (чи широти) їх застосування:

- загальні діалектико-матеріалістичні;
- загальні спеціальні;
- приватні [3].

А.Ф. Черданцев вважає, що приватноправові методи притаманні певній групі наук, а спеціальні методи — певній науці [4].

С.С. Сливка пропонує розглядати структуру методології у дворівневому вигляді: на горизонтальному та на вертикальному рівнях [5]. При цьому горизонтальну структуру становлять методи певного рівня (наприклад, до загальнонаукових належать структурний, функціональний, системний, історичний, логічний тощо, а до конкретно-наукових — конкретно-соціологічні, психологічні, математичні та інші методи цього рівня). На його думку, внутрішню структуру кожного методу становлять його принципи, правила, прийоми, способи, засоби, а вертикальну структуру методів утворюють загальні методи, які використовують усі науки (теоретичні та емпіричні, конкретно-наукові та специфічні).

У криміналістичній літературі належну увагу приділено технології побудови та перевірки криміналістичних версій. Однак у наукових працях наявна фрагментарність стосовно класифікації методів побудови та перевірки криміналістичних версій. Тому метою та завданнями цієї статті є структуризація рівнів пізнання і класифікація методів побудови та перевірки криміналістичних версій.

Як свідчить практика досудового розслідування та судового провадження, набуття криміналістичного знання під час побудови та перевірки криміналістичних версій відбувається на таких рівнях пізнання: емпіричному, теоретичному, науковому, практичному, евристичному та специфічному.

Емпіричному (з грецької *ἐμπειρικός* — досвідчений) рівню криміналістичного пізнання здебільшого притаманні збір фактів, первинне узагальнення, опис дослідних даних, систематизація та класифікація. При цьому дослідний об'єкт відображається здебільшого з позицій зовнішніх зв'язків і відносин. Цей рівень дозволяє сформувати фактологічну базу дослідження, сформулювати емпіричні узагальнення про досліджувані факти, явища, процеси, феномени, провести первинне групування зібраного матеріалу. Отже, побудова криміналістичних версій ґрунтується на певних даних або інформації щодо певних фактичних даних, зібрати та перевірити які можна лише за умови їх емпіричного узагальнення, опису, систематизації та класифікації.

Емпіричний рівень є основою, фундаментом для теоретичного рівня, тобто емпіричний і теоретичний рівні криміналістичного пізнання взаємопов'язані між собою. Теоретичному (з грецької *θεορία* — розгляд, дослідження) рівню криміналістичного пізнання притаманне відображення фактів, явищ, процесів, феноменів, здобутих методами обробки даних, отриманих від емпіричних знань, шляхом виділення внутрішніх зв'язків і закономірностей.

Процес побудови та перевірки криміналістичних версій неможливий без досягнень науки і техніки. Науковому (зі слов. *na- + *učiti — вчити, звикати) рівню криміналістичного пізнання притаманне з'ясування істини у кримінальному провадженні. Цей рівень є передумовою теоретичної діяльності, вищим щаблем криміналістичного пізнання, що стоїть над теоретичним знанням та емпіричним дослідженням.

Практичному рівню криміналістичного пізнання притаманне використання типових криміналістичних версій, які сформовані завдяки системному узагальненню практичного досвіду досудового розслідування та судового провадження.

Великого значення під час процесу побудови та перевірки криміналістичних версій набуває колективний пошук ідей, припущень, колективне висунення гіпотез стосовно злочину. Колективне виявлення, обробка та впорядкування системи закономірностей, механізмів і методологічних засобів антиципації, формулювання нового завдання та визначення цілеспрямованих способів діяльності на основі узагальнення попереднього досвіду та випереджального відображення моделей майбутнього для найефективнішого здійснення досудового розслідування та судового провадження становлять зміст евристичного (з грецької *εὐρίσκω* — знаходити) рівня пізнання.

Важливе значення під час побудови версій мають специфічні можливості суб'єкта правозастосовної діяльності, які проявляються у його здатності до рефлексивності, прогностичності, передбачення, інтуїтивного відчуття. Специфічному (з лат. *specificus* — видовий, специфічний) рівню криміналістичного пізнання притаманне відображення специфіки способів дослідження або пізнання певних фактів, явищ, процесів, феноменів.

Усі зазначені рівні мають головну мету, завдання для її реалізації, певний об'єкт пізнання, логічну форму та сферу застосування. Головною метою криміналістичного пізнання є:

- на теоретичному рівні — з'ясування суті явища, процесу, факту, феномена;
- на емпіричному рівні — протокольна фіксація різних вимірів явища, процесу, факту, феномена шляхом збирання фактів, первинного узагальнення, опису дослідних даних, систематизації та класифікації;

- на науковому рівні — з'ясування об'єктивної істини;
- на практичному рівні — з'ясування схожості суті явища, процесу, факту, феномена;
- на евристичному рівні — колективне генерування ідей щодо суті злочинного явища;
- на специфічному рівні — ретроспективний аналіз злочинного явища та передбачення імовірного майбутнього, прогнозування наслідків.

Основними завданнями криміналістичного пізнання є:

- на емпіричному рівні — одержання вихідної емпіричної інформації про досліджуваний об'єкт досудового розслідування або судового провадження;
- на теоретичному рівні — встановлення законів і принципів, які дозволять систематизувати, пояснити і передбачити факти, що встановлені під час емпіричного дослідження об'єктів досудового розслідування або судового провадження;
- на науковому рівні — наукове обґрунтування теоретичних умовиводів на основі емпіричних досліджень;
- на практичному рівні — використання практичного досвіду правоохоронної діяльності, тобто типових версій та алгоритмів їх перевірки;
- на евристичному рівні — створення колективних креативних ідей, припущень або умовиводів стосовно суті злочину або окремих обставин події, яка має ознаки злочину, шляхом виявлення, обробки та впорядкування системи закономірностей, механізмів, елементів, ознак, властивостей, характеристик об'єктів дослідження;
- на специфічному рівні:

ретроспективний аналіз злочинного явища для знаходження фактичних даних, що мають доказове значення, та визначення напрямів досудового розслідування;

проникнення у «внутрішній світ» об'єкта досудового розслідування для ретроспективного або перспективного прогнозування його дій і вчинків, передбачення наслідків цих вчинків (криміналістична рефлексія);

передбачення наслідків динаміки або статичності об'єкта прогнозування, його імовірного майбутнього, розпізнання закономірностей, механізмів, тенденцій, логіки, мотивів, чинників розвитку цього об'єкта та його наслідків для планування та організації тактики слідчих (розшукових) дій (криміналістичне прогнозування);

інтуїтивне відчуття подій майбутнього, які ще не відбулися, тощо (інтуїтивний метод).

Зазначені вище рівні криміналістичного пізнання під час побудови та перевірки криміналістичних версій мають певні характерні риси, наведені у таблиці. Вони розширюють евристичні можливості правоохоронної діяльності, зумовлюють її ефективність, якість і результативність, а також скорочують енерговитрати та кількість потрібних ресурсів.

Таблиця

**Характерні риси рівнів криміналістичного пізнання
під час побудови та перевірки криміналістичних версій**

Рівні	Об'єкт пізнання	Логічна форма	Сфера застосування
емпіричний	вивчення зовнішніх зв'язків	просте судження	вузька, обмежена кількістю вивчених явищ
теоретичний	вивчення внутрішніх зв'язків	умовивід	широка, обмежена лише законами цієї теорії

Рівні	Об'єкт пізнання	Логічна форма	Сфера застосування
науковий	вивчення зовнішніх і внутрішніх зв'язків	емпіричний факт, проблема, ідея, гіпотеза, теорія	широка, обмежена різногалузевими об'єктами дослідження
практичний	вивчення зовнішніх і внутрішніх зв'язків	припущення	вузька, обмежена індивідуальним досвідом суб'єкта
евристичний	вивчення зовнішніх і внутрішніх зв'язків	ідеї, припущення, умовиводи, гіпотези	широка, обмежена рівнем компетентності та практичного досвіду суб'єктів
специфічний	вивчення зовнішніх і внутрішніх зв'язків	здогадка, внутрішнє переконання	вузька, обмежена рівнем розвитку інтуїції, прогностичності, рефлексивності

Пізнання певного процесу, явища, предмета, об'єкта, феномена під час побудови та перевірки криміналістичних версій здійснюється за допомогою певних методів. Для забезпечення формалізованого поділу методів, які використовують суб'єкти правозастосовної діяльності, їх слід класифікувати.

Базуючись на рівнях криміналістичного пізнання під час побудови версій, доцільно виокремити такі групи методів побудови та перевірки криміналістичних версій: загальнологічні, загальнонаукові, приватнонаукові та спеціально-прикладні (рис.).

Рис. 1. Фрагменти нормальної ЕКГ в одному відведенні

Наведена класифікація методів відображає складність процесу побудови та перевірки криміналістичних версій і вказує на множинну варіативність можливості їх застосування під час досудового розслідування та судового провадження. З огляду на специфіку застосування зазначених методів, пов'язану з тим, що вони є основою криміналістичного пізнання негативного соціального явища — злочину, для вирішення питання про винність (або невинність) особи, вони мають відповідати суворим критеріям правомірності, надійності та моральної допустимості.

Зрозуміло, що сам по собі будь-який метод не гарантує успіху. Важливе значення має вміння суб'єкта правозастосовної діяльності ефективно, своєчасно та доцільно застосовувати той чи інший метод. На думку академіка П.Л. Капиці, метод «є ніби скрипкою Страдиварі, найдосконалішою зі скрипок, однак, щоб на ній грати, потрібно бути музикантом і знати музику. Без цього вона буде фальшивити, як і звичайна скрипка» [6].

Отже, суть методології побудови та перевірки криміналістичних версій передбачає систематизовану структурування методів. Володіння сукупністю знань про систему методів побудови та перевірки криміналістичних версій дозволяє зекономити сили та час, рухатися до мети найкоротшим шляхом. Метод озброює суб'єкта досудового розслідування або судового провадження системою правил, вимог, принципів, керуючись якими він може пізнати суть злочину та знайти об'єктивну істину у кримінальному провадженні.

Список використаної літератури

1. Рузавин Г.И. Методология научного познания / Г.И. Рузавин. — М. : Юнити-Дана, 2012. — 287 с.
2. Байтин М.И. Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков) / М.И. Байтин. — Саратов : СГАП, 2001. — 416 с.
3. Марченко М.Н. Теория государства и права / М.Н. Марченко. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Проспект, 2004. — 640 с.
4. Черданцев А.Ф. Толкование права и договора : учеб. пособ. / А.Ф. Черданцев. — М. : Юнити-Дана, 2003. — 381 с.
5. Сливка С.С. Філософія права : навч. посіб. / С.С. Сливка. — К. : Атіка, 2012. — 256 с.
6. Капица П.Л. Эксперимент, теория, практика / П.Л. Капица. — М. : Наука, 1974. — 288 с.